

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V sredo 14. septembra 1853.

List 74.

Kam naj se vsajajo sadne drevesa, in ktere plemena naj se izberajo.

(Dalje.)

Če se imajo vsaditi le nektere posamne drevesa, se skupljejo na mestu, kamor ima drevó priti, velike okrogle jame, za 3 lopate globoke in 6 čevljev široke. Po ti meri se izrisa velikost in okroglost jame, se spodreže naj poprej ruša, in z lopato razsekana in zdrobljena se poklada na kúp.

Po tem se za 3 lopate globoko začne jama izkopavati; zmiraj se pa boljši in rahlejši parst devlje posebej, slabeji pa spet posebej.

Je jama popolnoma izkopana, se dno njeno še prekoplje in zrahljá, potem se ruša vanjo položi in tako pustí, dokler se drevó ne vsadí.

Če misli kmetovavec drevésa jesen saditi, naj take jame pripravi ene mesce pred; jih pa sadi spomladi, naj stori to na jesen.

Ako ima na mesto izkopanega ali vsahnjenega drevésa novo drevó priti, je predvariti: ali je bilo poprejšnje drevó veliko ali majhno, in ali ima novo drevó na ravno tisto mesto priti ali blizo zraven.

Je bilo poprejšnje drevó majhno, je prav, če jama tako naredimo, kakor je bilo ravno rečeno; — je bilo pa staro drevó veliko, bo treba drugač ravnati, ker je poprejšnje drevó, kakor delječ so korenine njegove segle, rodovitnost zemlji tako izpilo, da nobeno drugo kakoršnega koli plemena ne bo na takem mestu dobro storilo. V tacih okoljšinah je treba po velikosti poprejšnjega drevésa jama do 8 čevljev na široko skopati, in naj manj polovico frišne travniške zemlje ali rušovja pridjati in z uno zemljo v jami dobro zmešati. Po tem bo novo drevó zdravo in veselo raslo, kakor da bi bilo prišlo v novo jama.

Če se posamne drevesa tam pa tam sadé, naj se nove drevesca nikdar na mesto vsahnjenega drevésa ne vsajajo, ampak vselej nar manj 3 stopinje preč. Jame naj se napravljajo vselej okrogle in v podobi sklede, ker se v tacih jamah zemlja boljši in povsod enako vsede, in se korenine s tem prisilijo, na stran se izrašati.

Pa bo rekel kdo: „čmu tako velike jame?“ Nikar, prijatelj, niso prevelike. Jama je za mlado drevó, kar je dota za nevésto in ženina in za nju gospodarstvo, in še več, ker to, kar se drevésu takrat dá, je njegovo edino premoženje, kterega se s pridnostjo pozneje nič več pomnožiti ne more. Da bi pač vsi kmetovavci to resnico spoznali! Jasna je kot beli dan.

Je zemlja posebno dobra, se vé da tam ni veliko dela. Al srednje dobra zemlja naj se ne ima koj za dobro, češ, da bo manj dela potreba. Ako se mlademu drevésu v le količkaj terdi, slabi ali srednji zemlji le majhna jama privoši, bo ona v malo letih s koreninami napolnjena, in mlado in slabo drevésice ne more korenin vrivati in razprostrirati v terdo zemljo. Stoji revše kakor stisnjeno v sodcu! In kaj pride iz tega? Drevó hira in hira, dokler popolnoma ne vsahne — zadušeno od spodej. Naj poskusi, kdor ne verjame, tudi v dobri zemlji eno drevó v široko, drugo v ozko in plitvo jama vsaditi, vidil bo velik razloček v tretjem letu in pozneje še boljna rodovitnosti obéh. Boljši je manj drevés saditi pa te dobro, kakor pa veliko drevés slabo. Pridelk sadja je gotova priča tega.

(Dalje sledí.)

Dvé potrati jesenski čas v našem kmetovanji.

Skopost je gerda, potrata pa nič lepši. Kar nam je v prid stvarjeno, obračajmo v prid svoj ali pa bližnjega. Ničesar naj ne jemlje konca, kar se v prid porabiti dá.

Temu nasprot ravnajo radi slovenski kmetovavci, če ne Slavjani sploh, sosebno jesenski čas v dvéh rečéh:

1. da po travnikih živino pasejo. Ako po drugi košnji, ko je otáva že pospravljena, na travnikih še kaj trave zraste, pokaj bi se ne kosila, in živini v hlev nosila? Gotovo kôsa ali serp več dobí, ko živinče namuli, in pa koliko hitreje! Koliko časa človek potrati, ki pri živini stoji; koliko mraza in večkrat dežja si vžije, sosebno ako živinče na vervi derži; koliko napenosti se zgodi, ako je truma otrok okolj živino, kakor so „Novice“ že večkrat v spomin vzele! Razun tega se pa travniki silno pokazé. O deževji se živini zemlja pod nogami vâibuje, velike jame se naredijo, ki se o spomladi poravnati ne dajo, tako da na mnogem travniku skorej ni moč kositi, poverh tega, da se trava izverže, in le slabe baže tam raste, kjer je bila zemlja o mokrem vsa precmakana. Gnoj, ki ga živina na travnikih puša, zemlji ničesar ne verže, ker ni predelan, namesti da bi živina v hlevu stala, in se z gnojem, ki ga naredí, polje dobro gnojilo in se ga še tudi pustim travnikom troha privošila.

2. Druga potrata je ta, da eni sad še na drevésu — češplje — skupljujejo, ter iz tega toliko žlahtnega sadja strupno žganjico delajo, in da so drugi tako kratkovidni, da božji dar v tolikino potrato prodajajo! Tako se je svoje dni tudi s krompirjem delalo, dokler ni Bog vmes stopil, in nam ga na tako majhin del pomanjšal, da ene leta sém komaj čez zimo ž njim prevlečemo in semena prihranimo. Bi menda radi ti nespametni, da bi še drevje kaka vjima zadela,

kakor se nam je pred tremi leti skorej zgodilo, ko nam ga je toliko reč pozimi pozeblo? Zdravniki vsi od kraja terdijo, da žganje je strup, ako se za pijačo obrača; česar se je že tako mnogi prepričal ter občutil, da mu po njem ni bilo bolje temuče le slabeje. Za malokteri zleg ga je kake kapljice zadosti, in toliko, kolikor ga je za zdravila in obertnijstva potreba, se ga iz vinskih drož ali iz česar drugega dobí, kar ni človeku v hrano odločeno. Če kedaj, je letos greh, češplje, kterih juha je že sama bolji, ko narboljši slivovica, v žganje tratiti, ker bo v mnogih krajih zavolj mnogih vjim živeža na malo hodilo. Kako veseli bi tisti sadje sušili in ga v živež imeli, kterim je toča vse potokla; drugi, ki so srečno odleteli, bi pa ta toliko dobri in zdravi živež za strupno pijačo tratili in tratiti dali. ?

Od dragine žita.

Po več državah prizadeva dragina žita in dragina kruha vladam veliko skerb. V našem cesarstvu ni dosihmal tako hudo kot drugod, vendar so mnoge uime kakor obila moča in povodnji v enih, toča v drugih krajih, naredile, da je cena žita poskočila, in tudi zato, ker se mora v ptujih deželah dražji plačevati.

Berž pa, ko je žito se podražilo, so začeli nekteri ljudjé vpiti: „to je zgol le odertija žitarjev!“ in hipoma so bili pri teh ljudéh vsi kmetovavci, kteri pridelanega žita berž berž na prodaj ne pripeljejo, in vsi, kteri z žitom kupčujejo, sleparji, goljufi in odertniki! Celó Dunajski župan, ko je žitna cena poskočila, se je prederznil žitarijo z odertijo pitati! Kmaló na to so začeli nekteri kratkovidni časnikarji ravno tisto pesem krotati, in zabavljivcov take baže se povsod kmalo najde na kupe, kteri pijejo le čez goljufijo in odertijo, če je živež dražji.

Ni tajiti: povsod so najdejo brezvestniki in tú in tam se kaj nepoštenega prirajma, — al v dragih časih vse v en koš — v koš odertnikov — metati, to je gerdo in nesramno.

Gotovo je, da vsak raji dober kup meso in dober kup kruh je in da si vsak nizke cene v vsem želí, kar kupuje. Al pameten in pošten človek tudi pomisli: ali se tisto tudi dober kup prideluje, in ali se je dosto pridelalo, in ne terja, da bi živinorejic in mesár na kant prišla, le da bi drugi dober kup meso jedli, in da bi kmet, žitar in pek obožal, le da bi drugi dober kup kruh imeli.

Treba je tedaj bilo, da so vsi imenitniši časopisi in tudi vradni časnik „Austria“ takemu nespametnemu vpitju se krepko zoperstavili in pokazali neumnost njegovo.

Pametne besede je govorila „Austria“ o tem, pa tudi „Lloyd“ je tistim kričavcem krepko na pete stopil, rekoč: „Če se kje kakošna nenavadna kužna bolezin začne, neumno ljudstvo berž sodi, da je voda v štirnah strupena; — ob časih žitne dragine se sliši berž zabavljanje čez odertnike, pa ne samo od prostega ljudstva ampak od ljudí mnogoterih stanov, ki so o tem ravno tako neumni, kakor uni. Mi pa vprašamo: kje jenja poštna žitna kupčija, kje po postavah vpravičena žitna barantija? in kje se začne žitarska odertija? Mi vprašamo: od kod si prilastujejo nekteri pravico, naj potrebniši stan vsake dežele — stan kmetovavcov — s takimi psokami napadati, ako ti ne pripeljejo vsega svojega pridelka berž na prodaj, ali če ga ne prodajajo po tisti ceni, kakor ga kupec hoče imeti? Od kod — vprašamo na dalje — imajo taki ljudjé pravico stan žitnih tergovcov o tacih okoljśinah tako nesramno obrekovati? Kdo bo po vsih kotih žita iskal in ga nam

na prodaj podajal, če bi žitnih tergovcov ne bilo? Ali niso ti kupčevavci ravno tisti, ki nam o družih časih žito dober kup prodajajo? S katero pravico se zdaj psujejo za odertnike?! Le Bog sam povikšuje ali ponižuje ceno žita in vsega živeža. Postave ne morejo za znižanje žitne in krušne cene nič drugega storiti, kakor da dovolijo, kar je naj bolj mogoče, svobode kupčije in obertnije, da se poti popravljajo in vožnja iz daljnih krajev po suhem in po vodi zljajša, in da se v pripravnih večih mestih napravijo velike žitnice“.

„Novice“, kterih naloga je se za prid poštenega kmetijstva in obertnijstva potegovati, so za potrebno spoznale tega blodenja omeniti, ker tudi pri nas se tacih ljudí ne manjka, kterim Dunajski časniki „levite“ beró. Tudi pri nas je dosto tacih, ki terjajo, da bi kmetovavec in tergovce se za-nje slékla, le da bi oni v dražih časih dober kup živeli. Tako ljubezin od svojega bližnjega terjati se pravi vendar preveč terjati. Kar ne želís sebi, ne želi bližnjemu!

Starozgodovinski pomenki.

VINDRVA — SERENDIVS.

Ankershofen V. 623. Muhar I. 373.

Rasložil Davorin Terstenjak.

Iz rokopisa: »Kdo so bili Noričani in Panonci, Kelti ali Slovenci?«

Naj bolj ostroumni izpraševavci na basnoslovskem polji kakor Ritter (*Vorhalle europ. Völkergesch. str. 95—113*), Creuzer (*Symbolik I. str. 522—23*) in Rhode (*II. str. 179—202*) najdejo v visokoležoci srednji Azii edino prabožanstvo, kterega bitnost je častje luči — častje solnca. To božanstvo je središče vsega basnoslovja. Vendar niso siednaki, v katerem narodu bi zacetek tega častja iskali. Zato nekteri stavljajo dva stebra, ktera orjaško poslopje božanstva nosita in sicer eden staroindiški, drugi staroparziški. To razdeljenje pa je brezterdnega temelja, ker nas kritično jezikoslovje učí, da je indiški (sanskritski) jezik starši od parziškega, — resnica, ktero tudi bistroumni Ritter (*Vorhalle str. 308.*) veljati dá.

Ime naj višjega lučnega božanstva je bilo Budha (*Ritter Vorhalle 95—113, Rhode II. 179—202*). Koreniko indiske besede Budha išejo iztočni jezikoslovci po razni poti. Nekteri v glagolu „budh“ expergefacerere, cognoscere, slovenski buditi, — drugi v glagolu „bhâ, bhâs“, glänzen, brennen, sveteti, goretí. Ako svete bukve Indiancov prebiramo, najdemo, da je luč — solnce pervo in najvišje božanstvo bilo, kteremu se je božja čast skazovala. V bukvah Vedas (*Asiat. Researches VIII. 397.*) najdemo besede: „Solnce je duša vsih stvari, vsa druga božanstva so njeni deli“ — „solnce je edini čisti Bram, to je, naj višje bitje“ (*Asiat. Res. 431—432*), „solnce je, nad kterim nič ni višjega, kteremu nič ni ednakega“ (*ravno ondi II. 400.*)

Ravno takšne misli se najdejo v indiških bukvah Bhavišya (*glej W. Jones Works VI. 417.*), v kterih se veli: „da med neumerljivimi močmi ni višje od solnca“. Tudi v slavenskem bogočastju se najde sled tega prestarega lučnega častja. Guagnini Strykovski v svoji kroniki (*Kronika str. 147.*) piše: „Nekdaj so Poloni vsako prazno stvar: sonce, luno itd. po božje častili“, in na strani 52: „posebno oginj . . . celó blisk so za boga imeli in sonce“.

Že gori smo rekli, da to častje je imelo ime: „služba Buddhova“, in da je to prestaro indisko božanstvo tudi pri severnih Slavenih imelo svojo službo, pričajo imena slavenskih mest, vasí in krajev s koreniko Bud; na primer: Budišin v Lužicah, Buda